

Barbara Janda

Nagradzać czy karać?...

Książka Zofii Brańki pt. *Karanie i nagradzanie dzieci w rodzinie miejskiej* to nowa publikacja, która ukazała się w Krakowie w 2007 roku nakładem Oficyny Wydawniczej TEXT. Autorka zamieściła w niej wyniki przeprowadzonych przez siebie badań oraz wnioski wypływające z pozyskanych danych na temat stosowania nagród i kar w wychowaniu. Pytania o właściwe wychowanie młodych ludzi są bardzo często stawiane, gdyż niepokojąco wzrasta wśród nich odsetek agresywnych zachowań. Ministerstwo Edukacji Narodowej ogłosiło program walki z przemocą w szkole, powołano Radę Dzieci i Młodzieży, organ opiniotawczo-doradczy ministra edukacji narodowej. Zbyt mało miejsca poświęca się natomiast (w opinii Zofii Brańki) uwypuklaniu roli rodziny jako środowiska wychowania kształtującego osobowość dziecka. Rodzina ma ogromny wpływ na wychowanie młodego człowieka, lecz nierzadko stosowane są nieprawidłowe metody wychowawcze, dochodzi do wymierzania kar cielesnych. W polskich rodzinach często stosuje się klapsy jako kary, nie uznając tego za przemoc. Istnieje duże prawdopodobieństwo pokoleniowego przekazu zachowań tego typu.

Od 1998 roku organizowany jest przez End Physical Punishment of Children Dzień Sprzeciwu wobec Bicia Dzieci, który ma na celu zmianę sposobu wychowania przez rodziców i opiekunów. W wielu państwach wprowadzono zakaz stosowania kar cielesnych. „Globalną Inicjatywę w Celu Zakończenia Wszelkiego Karania Cieleśnego Dzieci” popiera UNICEF, UNESCO oraz wiele innych organizacji międzynarodowych.

Zofia Brańka w swej pracy ma na celu wykazanie zależności między stosowaniem kar i nagród wobec dziecka a jego funkcjonowaniem w roli ucznia. Badania wykazały, iż nagroda działa ze wszech miar pozytywnie na dziecko.

Praca składa się z czterech rozdziałów, poprzedzonych wprowadzeniem, w którym badaczka nakreśliła sytuację dotyczącą przemocy wobec dzieci oraz przedstawi-

ła tematykę swej książki. Pierwszy rozdział dotyczy kary i nagrody w wychowaniu dzieci w rodzinie w świetle wybranej literatury. W rozdziale drugim autorka przedstawiła metodologię badań własnych. Tematyka rozdziału trzeciego dotyczy stosowania kar w rodzinie wobec badanych uczniów, a rozdział czwarty skupia się na nagrodach. Całość zakończona jest podsumowaniem oraz notatką o autorce. Ponadto książka wzbogacona została o streszczenie w języku angielskim oraz bibliografię.

Na temat kar i nagród w procesie wychowania dziecka wypowiadało się wielu psychologów i pedagogów. Z. Brańka zamieściła w swej publikacji wybrane stanowiska, rozpoczynając od przedstawienia teorii kary. Zaprezentowała m.in. opinie Ireny Chmieleskiej, Stanisława Miki, Wincentego Okonia, Janiny Maciaszek. Małgorzata Sitarczyk wśród przyczyn stosowania kary cielesnej wyróżniła: zachowanie dziecka niezgodne z ogólnie przyjętymi normami postępowania, niezrozumienie przez rodziców motywów postępowania dziecka oraz rodzicielskie, egoistyczne poczucie własnej wartości. Zasadność stosowania kar w różny sposób przedstawia literatura fachowa. Wśród psychologów społecznych istnieją zwolennicy i przeciwnicy stosowania kar. Zofia Brańka przedstawia kilka opinii na ten temat, w tym zdanie Ireny Jundziłł. W analogiczny sposób zobrazowano opinie dotyczące nagradzania dzieci. Ogólnie nagrody uznawane są za pozytywną metodę wychowania i ich stosowanie jest zasadniejsze.

Następnie autorka zreferowała stan badań nad tym zjawiskiem po 1995 roku. Zdecydowanie więcej publikacji ukazało się na temat karania dzieci w rodzinie i wpływu kar na rozwój dziecka, natomiast literatura na temat nagradzania jest wyraźnie skromniejsza. Sama autorka była inicjatorką i wykonawczynią badań przeprowadzonych w 1995 roku wspólnie z Fundacją Kobiecą „eFKa” w Krakowie wśród uczniów szkół podstawowych i średnich. Badania te wykazały rozległą skalę tego przykrego zjawiska, jakim jest stosowanie kar cielesnych wobec dzieci. Autorka przytacza wyniki badań podając wykazane przez nie prawidłowości. W dalszej części podane są wyniki badań innych osób i instytucji nad tym zagadnieniem, wskazujące na szerokie zastosowanie kar przez polską rodzinę, w tym również kar niepedagogicznych. Najbardziej niepokojącym faktem jest używanie kar cielesnych. Zofia Brańka przedstawia książkę Thomasa Gordona *Wychowanie w samodyscyplinie* (1997). T. Gordon zamieścił w swej pracy sposoby, dzięki którym rodzice i wychowawcy mogą zmieniać problematyczne zachowania u dzieci bez stosowania siły. Należą do nich: ustalenie, czego dziecko potrzebuje, handel zamienny (zmiana kłopotliwego zachowania na inne, do przyjęcia), zmiana otoczenia, konfrontacyjny komunikat „ja”, uprzedzające komunikaty „ja”, zmiana biegów w celu zmniejszenia oporu (zmiana postawy wysyłająco-asertywnej na słuchająco-rozumiejącą), wspólne rozwiązywanie konfliktów, jeśli zawiodły inne drogi oraz właściwe określenie swego źródła gniewu, gdyż nie zawsze jest nim zachowanie. Autor uwypukla znaczenie komunikatów „ja” jako działających oczyszczająco. Podkreśla wagę włączenia dzieci w proces ustalania reguł, do jakich powinny się stosować, gdyż daje im to silniejszą motywację, by ich przestrzegać. Dzięki temu podejmowane są lepsze decyzje, panują cieplejsze stosunki między dziećmi i dorosłymi, dziecko ma szacunek

i zaufanie dla samego siebie, kształtuje osobistą odpowiedzialność i samodyscyplinę. Ponadto niezwykle istotne jest szanowanie praw dzieci do zaspokajania własnych potrzeb oraz okazywanie im swej akceptacji poprzez: nieinterweniowanie w niektórych sytuacjach w jego zachowanie, uważne bierne słuchanie oraz słuchanie aktywne. Wychowanie dzieci przez rodziców serdecznych, akceptujących i niekarzących zapewni im – zdaniem Thomasa Gordona – wystarczająco mocny grunt pod nogami, by umiały sobie poradzić z problemami, jakie niesie ze sobą życie.

Po tych uwagach na temat badań innych dotyczących zagadnienia kar i nagród w procesie wychowania Zofia Brańka przechodzi do prezentowania własnej metodologii badań. Ogólnym ich celem było określenie związku czynników środowiska rodzinnego ze stosowaniem kar i nagród wobec dziecka i ich wpływu na funkcjonowanie dziecka w roli ucznia. Badania te wykonano w ramach bardzo szeroko zakrojonych badań dotyczących przemocy wobec dziecka jako czynnika społeczno-pedagogicznego nieprzystosowania uczniów. Wyniki tych działań zostały opublikowane w 2006 roku w dwutomowej publikacji *Przemoc w rodzinie wobec dziecka jako czynnik społeczno-pedagogicznego nieprzystosowania uczniów*. Zofia Brańka przybliży problematykę tych badań oraz uzyskane wyniki. W badaniach posłużono się metodą sondażu diagnostycznego jako optymalną dla uzyskania miarodajnych wyników w przedmiotowej problematyce. Zastosowano takie techniki badań, jak: ankietę anonimową (dla uczniów i rodziców), wywiady z wychowawcami klas, pedagogami i psychologami szkolnymi, z dyrektorami oraz analizę dokumentacji. Badania zostały przeprowadzone w roku szkolnym 2000/2001 w 49 klasach szkół gimnazjalnych na terenie wszystkich wielkich dzielnic Krakowa, wśród 1180 uczniów klas drugich oraz ich rodziców. Uzyskane dane poddano analizie ilościowej i jakościowej. Autorka podaje następnie najważniejsze informacje dotyczące badanych oraz jakie prawidłowości zostały wykazane. W kolejnym rozdziale przechodzi do omawiania danych dotyczących stosowania kar w rodzinach badanych uczniów. Zjawisko karania dzieci jest rozpowszechnione na całym świecie z różnym natężeniem. Większość kar należy do powszechnie stosowanych. W celu dokładnego poznania przyczyn wymierzania kar i nagradzania dzieci w rodzinie zanalizowano takie czynniki środowiska rodzinnego, jak: płeć dziecka, liczba dzieci w rodzinie, warunki materialne rodziny, warunki mieszkaniowe rodziny, wiek i wykształcenie rodziców, ich zatrudnienie, pożycie, nadużywanie alkoholu w rodzinie oraz miłość rodziców. Autorka ukazuje kolejno zależności wyników badań wymienionych czynników z karaniem dzieci, obrazując te dane procentowymi wskaźnikami, tabelami oraz wykresami. Wyniki badań wskazały kilka ważnych zależności, m.in. częstsze karanie chłopców niż dziewczynek, istotny wpływ pożycia małżeńskiego rodziców na karanie dzieci (im lepsze pożycie, tym rzadsze kary), wpływ nadużywania alkoholu na stosowanie kar. Następnie ukazano wpływ kar w rodzinie na poczucie bezpieczeństwa u dzieci. Badania pokazały silny związek między tymi czynnikami wskazujący, że im mniejsze poczucie bezpieczeństwa, tym wyższy odsetek stosowanych kar. Doświadczanie kar ma duży wpływ na zachowania agresywne dzieci, zdecydowanie je nasilając. Kolejnym zagadnieniem poddanym badaniu był wpływ kar na oceny szkolne dzieci

z zachowania i z przedmiotów edukacyjnych. I tutaj także Zofia Brańka udowodniła, iż karanie dzieci w rodzinie ma na nie negatywny wpływ, co przejawia się m.in. niższymi ocenami. Ponadto badania wykazały, iż uczniowie doświadczający kar częściej deklarowali ich stosowanie w przyszłości wobec własnych dzieci. Co ciekawe, to chłopcy częściej niż dziewczynki byli karani, lecz to oni przeważnie zaznaczali, iż w ten sposób będą wychowywać swoje dzieci.

Wychowaniu dzieci poddanych badaniu towarzyszyły nie tylko kary, ale i nagrody, które pojawiały się często. Rodzice nagradzali swoje dzieci usatysfakcjonowani ich postępowaniem, najczęściej dając pieniądze, chwając, wręczając prezenty. Częściej nagradzane były dziewczynki. Zofia Brańka podkreśla szczególnie dwa rodzaje nagród jako mające bardzo pozytywne walory wychowawcze: wyjazdy na wycieczki z rodzicami oraz wspólne spędzanie czasu z rodzicami. W dalszej części badaczka poddała analizie wpływ czynników środowiska rodzinnego na nagradzanie uczniów. Uzyskane informacje pozwoliły na wyodrębnienie istotnych wniosków. Dziewczynki częściej są nagradzane, trudniejsza sytuacja materialna rodziny powoduje spadek częstotliwości nagradzania, wykształcenie rodziców ma wpływ na stosowanie nagród, podobnie jak ich pozycje, a szczególnie silny związek z nagradzaniem miał „poziom miłości” rodziców. Zdecydowanie negatywnie na nagradzanie dzieci rzutowało nadużywanie alkoholu w domu rodzinnym. Dzieci, które otrzymywały nagrody miały lepsze oceny w szkole zarówno z zachowania, jak i z przedmiotów.

Wszystkie przedstawione w książce informacje oraz wyniki zostały zilustrowane tabelami i wykresami, co dało przejrzysty obraz badanego zagadnienia. Zofia Brańka oprócz wniosków umieszczanych bezpośrednio przy prezentacji wyników swych badań dokonała również końcowego podsumowania całości pracy. Uporządkowała w nim wnioski wynikające z badań i analiz zebranego materiału badawczego, wypukliła szczególnie ważne rezultaty badań, a także bliżej przedstawiła strukturę rodzin badanych uczniów. Podkreśliła dużą zależność między karaniem i nagradzaniem a ocenami zdobywanymi przez uczniów. Z przeprowadzonych badań wynika, iż stosowanie nagród miało pozytywny wpływ na wychowanie dzieci, podczas gdy karanie przynosiło skutek odwrotny. Autorka wyraziła swe poparcie dla wychowania w samodyscyplinie popartego dobrym przykładem rodziców, o których pisał Thomas Gordon.

Książka Zofii Brańki jest bardzo ważnym głosem w dyskusji na temat stosowania kar cielesnych wobec dzieci w domach rodzinnych. Wbrew pozorom i przyjętym stereotypom myślowym, problem karania cielesnego jest złożony i wielowarstwowy. Przemoc wobec dziecka, nawet tak drobna jak danie klapsa, ma określone konsekwencje i nigdy nie wpływa korzystnie na rozwój małego człowieka. Badaczka przejrzyście udowodniła, iż wychowywanie dziecka według „tradycyjnych”, siłowych wzorców jest ogromnym błędem i nie można pozwolić, by takie metody wychowawcze były społecznie akceptowane. Z kolei nagradzanie zawsze wpływa pozytywnie na dziecko, które czuje się docenione i akceptowane, podnosi się jego poczucie własnej wartości, a tym samym osiąga ono lepsze wyniki w nauce. Nagroda zawsze cieszy, podczas gdy kara zostawia niejednokrotnie trwałe ślady w psychice

dziecka. Badaczka podkreśliła także inną ważną rzecz. Otóż wychowanie dzieci zależy od rodziców, więc oni także muszą zmienić swe postępowanie i nauczyć się, jak rozumieć dziecko, szanować jego potrzeby oraz jak je wychowywać bez uciekania się do przemocy. Najpierw trzeba jednak zmienić stereotypy mocno tkwiące w społeczeństwie, a także uświadamiać rodzicom, że istnieją inne, lepsze sposoby wychowywania pociech. Książka Zofii Brańki to cenna, bogata w informacje publikacja, która winna być lekturą obowiązkową zarówno dla ludzi pragnących założyć rodziny, jak i dla pracujących z dziećmi.

Rec. książki: Z. Brańka, *Karanie i nagradzanie dzieci w rodzinie miejskiej*, Oficyna Wydawnicza „Text”, Kraków 2007.